

# 1.

## VOJENSKÉ ÚSTREDIE

V Banskej Bystrici začiatkom leta 1944 pôsobila pevne zorganizovaná skupina dôstojníkov na čele s podplukovníkom Jánom Golianom, ktorá po vojenskej linke pripravovala protinemecké povstanie. V budove Veliteľstva pozemného vojska (ďalej VPV) v Banskej Bystrici teda okrem oficiálnej štruktúry existovalo konšpiratívne vojenské ústredie. Pôvodné vojenské ústredie sa vytvorilo v apríli 1944 v zložení: Ján Golian a jeho zástupcovia plukovníci Ján Imro a Viliam Talský.<sup>1</sup> Avšak neujalo sa. Namiesto neho si Golian postupne sformoval nový konšpiratívny štáb. On sám oficiálne vykonával funkciu náčelníka štábu VPV.

V oficiálnej historiografii sa začal používať nový názov „**Vojenské ústredie SNR**“ ako orgán ilegálnej SNR na prípravu vystúpenia slovenskej armády v celonárodnom povstaní.<sup>2</sup> Dodatočne sa k názvu vojenské ústredie pripojila skratka Slovenskej národnej rady. Tento vykonštruovaný názov mal zdôrazniť prioritu SNR pred vojenským ústredím a v tomto rámci aj tzv. vedúcu úlohu KSS v prípravách povstania. V skutočnosti prvoradým a rozhodujúcim bolo poverenie

---

<sup>1</sup> O vzniku vojenského ústredia som písal v štúdií *Vznik SNR a Vojenského ústredia*. In: *Zborník o Slovenskom národnom povstaní*. Zväzok II. Toronto: Naše snahy, 1980, s. 86 – 97.

<sup>2</sup> PLEVZA, Viliam – VLADÁR, Jozef – ŽIŠKOVÁ-MOROŇOVÁ, Katarína (eds.): *Dejiny Slovenského národného povstania 1944*. V. zväzok. Bratislava: Pravda, 1984, s. 599.

Jána Goliana vedením vojenských akcií na Slovensku, ktoré prevzal od prezidenta Beneša. Domáci vojenský odboj, ktorý organizovalo vojenské ústredie, sa usiloval o obnovenie Československa. Z toho vyplývalo aj uznanie kompetencie čs. oficiálnych orgánov v exile v otázkach činnosti domáceho odboja. Preto Golian rešpektoval postavenie generála Sergėja Ingra, ministra národnej obrany čs. vlády v Londýne.<sup>3</sup> Golian, samozrejme, uznával aj domáce odbojové orgány, ale jeho podriadenosť SNR nebola taká, ako to podáva súčasná oficiálna historiografia.

Jadro vojenského ústredia tvorili dôstojníci z povolania. Okrem Goliana sem patrili podplukovník MVDr. Mikuláš Ferjenčík, major Jozef Marko, major Július Nosko a major Anton Cyprich. Na rôznej úrovni sa spolupracovníkmi vojenského ústredia stali viacerí dôstojníci, ktorí slúžili v Banskej Bystrici. V júni 1944 Golian zariadil, aby do aktívnej vojenskej služby povolali záložného dôstojníka Milana Poláka, učiteľa v Trenčíne.<sup>4</sup> Polák a Golian udržovali dôverné styky od roku 1943, avšak až Polákov účinkovanie na VPV vytvorilo predpoklady na spoluprácu na vyššej úrovni. V súvislosti s Polákom nemožno opomenúť, že ako bývalý funkcionár agrárnej strany poznal domáce politické pomery a mal politické ambície. Milan Polák sa stal členom vojenského ústredia a podľa môjho zistenia bol hlavným politickým poradcom Goliana. Polák bol politikom v uniforme.

Členovia vojenského ústredia na jednej strane pôsobili v oficiálnej štruktúre slovenskej armády, plnili bežné úlohy a služobné povinnosti. Formálne slúžili Slovenskej republike a patrili k armáde, ktorá bola vo vojnovom stave so Spojencami. Na druhej strane však práve zastávané funkcie využívali na budovanie konšpiratívnej siete a na prípravu povstania.

V lete 1944 tri vysielачky – Vít, Oto a Leo – udržovali obojstranné rádiospojenie s československým ministerstvom národnej obrany

---

<sup>3</sup> S. Ingr (1894 – 1956) patrili medzi Benešove opory na vojenskom úseku. Po vojne pôsobil v čs. diplomatických službách, v r. 1948 zostal v emigrácii, zomrel v Paríži.

<sup>4</sup> FRAŠTACKÝ, Rudolf. *Disciplinovaný revolucionár*. In: *Nové prúdy*, roč. III., č. 19, Bratislava, Dr. Jozef Lettrich, 17. augusta 1947, s. 389.

(ďalej MNO) v Londýne. Dve z nich, Oto a Leo, boli pod priamou kontrolou vojenského ústredia. Kontakty vojenského ústredia s vysielачkami zabezpečoval najmä stotník Milan Polák s majorom Jozefom Markom. Bola to overená a spoľahlivá deľba práce. Marko bol dôstojník spojov, Polák sa v Trenčíne, ešte pred narukovaním na VPV, zapojil do stykov s čs. vojenskými orgánmi v Istanbule. Od svojho syna Dušana Poláka, ďalej príslušníka demokratického odboja Josefa Špátu a Ernesta Gajdoša mal poznatky o preprave a aktivovaní tajných vysielачiek. Vysielачka Vít bola pod kontrolou styčného dôstojníka čs. MNO v Londýne Jaroslava Krátkeho-Zdenu, ale pôsobila v rámci vojenského odboja.<sup>5</sup> Bohatá rádiokorešpondencia medzi týmito vysielачkami a Londýnom zostáva nepostrádateľným prameňom poznatkov o politických a vojenských problémoch príprav, vzniku a priebehu povstania.

V júni 1944 stotník Milan Polák viackrát prišiel z Golianovho poverenia do Bratislavy, aby informoval členov ilegálnej SNR o stave vojenských príprav. S podobným poslaním prišiel do Bratislavy aj major Marko. „Dňa 29. júna 1944 sišla sa Slovenská národná rada v Bratislave v záhradnom domku Dr. Josku na Račičtorfскеj ceste. Tu sa prvý raz účastnil porady Karol Šmidke, takže okrem neho boli prítomní Dr. Husák, Ursíny, Dr. Lettrich, Novomeský, Dr. Josko, Dr. Horváth, Dr. Ing. Zatko.“<sup>6</sup> Na programe bol rámcový projekt povstania, ktorý v tom čase Golian rádiotelegraficky odoslal do Londýna. Podľa tohto plánu:

1. *Polná armáda (2 pešie divízie na vých. Slovensku) v súčinnosti s ruskou armádou uvoľní tejto prechody na Slovensko.*
2. *Zápoľná armáda (vojsko v mierových posádkach, cca 10 000 mužov) sústredí sa na strednom Slovensku, kde vyhladenutý priestor zaistí. V mierových posádkach zanechá slabšie jednotky, ktoré:*

---

<sup>5</sup> O tajných vysielачkách podrobnejšie pozri JABLONICKÝ, Jozef: *Z ilegality do povstania*. Bratislava: Epocha, 1969, s. 270 – 283.

<sup>6</sup> LETTRICH, Jozef: *O Slovenskej národnej rade*. Bratislava: Povereníctvo SNR pre informácie, (sine anno), s. 16 – 17.

- a) vykonajú prevrat a mobilizáciu,
  - b) zaistia klud a bezpečnosť v zápolí,
  - c) doplnia zápoľnú armádu na 2 pešie divízie,
  - d) povedú partizánsku vojnu.
3. Zápoľná armáda po doplnení pomôže poľnej armáde, s touto sa spojí v jednu, ktorá s Rusmi dokončí porážku Nemcov.  
 Ťažisko činnosti: 1. divízia Bardejov, 2. divízia Medzilaborce, zápoľná armáda: Zvolen – Banská Bystrica – Brezno.  
 Činnosť ad 1. zahájí sa po vyhlásení nepriateľstva na pokyn ruský.  
 Činnosť ad 2. možná jeden až tri dni pred vyhlásením nepriateľstva.  
 Nechcem nič ponechať náhode. Sústreďovanie zápoľnej armády už sa začalo rôznymi zámkami. Do vyhladeného priestoru prisunuje sa už materiál všetkého druhu.<sup>7</sup>

Boli to však len obrysy predstavy o možnom vystúpení slovenskej armády. Projekt povstania od samého začiatku počítal s dohodou o koordinácii s Červenou armádou. Preto sa na program dňa dostal odlet reprezentatívnej delegácie do Sovietskeho zväzu. Za ilegálnu SNR bol do nej určený Karol Šmidke, za vojakov generál Štefan Jurech, ktorý nebol členom vojenského ústredia, ale mal jeho dôveru. Jurech býval a slúžil v Trenčíne.

Odlet lietadla s delegáciou bol stanovený na 9. júl 1944 z letiska Tri duby. Šmidke a Jurech v sprievode podplukovníka Ferjenčika sa dostavili na dohovorené miesto. Prišiel aj veliteľ lietadla stotník Ľudovít Koza, ktorý oznámil, že z technických príčin nemôže odletieť.<sup>8</sup> Potom Ferjenčík delegátov odviezol späť na určené miesta a o veci podal hlásenie Golianovi. Tento nezdarovaný pokus o odlet delegácie posudzovali Šmidke a Husák podozrievavo. Domnievali sa, že odlet sa neuskutočnil zámerne.

Medzi prvoradé úlohy vojenského ústredia patrilo budovanie konšpiratívnej siete v jednotlivých posádkach. Išlo o výber a poverenie

<sup>7</sup> PREČAN, Vilém (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1965, s. 218.

<sup>8</sup> Nie je pravda, že 9. júla 1944 lietadlo odletelo, „ale bez delegátov SNR“. Pozri KROPILÁK, Miroslav (ed.): *Dejiny Slovenska. V. (1918 – 1945)* Bratislava: Veda, 1985, s. 450.

dôstojníkov do tajných funkcií miestnych povstaleckých veliteľov, ktorí by pripravovali povstaleckú akciu. Vyžadovalo to čas, trpezlivosť, rozhovory a nemalé riziko.

Na Spiši boli v troch posádkach poverenia povstaleckých veliteľov totožné s oficiálnymi funkciami veliteľov posádok. V Levoči to bol stotník Ján Fedák, v Kežmarku stotník Bedrich Černický a v Poprade podplukovník Ján Noščák. Kým pre Fedáka a Noščáka poverenie vojenského ústredia bolo v nasledujúcom období záväzné, Černický sklamal na celej čiare.

V Liptove boli dve dôležité posádky – v Ružomberku a v Liptovskom Mikuláši. Pre Ružomberok bol určený major Miloš Vesel, od 1. augusta posádkový veliteľ. V Liptovskom Mikuláši prevzal poverenie na prípravu povstania podplukovník Ján Malár, brat generála Augusta Malára.

V Turci pre posádku v Martine boli prípravy povstania zverené nadporučíkovi Cyrilovi Kuchtovi a podplukovníkovi Branislavovi Manicovi, ktorého v lete 1944 opäť aktivovali do slovenskej armády s určením k Civilnej protiletectkej ochrane (CPO) v Banskej Bystrici, ale rodinu a byt mal v Martine.<sup>9</sup> Manica mal vzhľadom na životné skúsenosti a znalosť ruštiny plniť poslanie pri kontaktoch s partizánmi. Kuchta slúžil v pluku útočnej vozby v Martine, avšak nezástával vyššiu veliteľskú funkciu.

V Kremnici sa vojenské ústredie opieralo o nadporučíka Nosála.

Vojenské posádky na Ponitří (Zemianske Kostolany, Bošany, Topoľčany) mal do povstania angažovať stotník Adolf Weinhold, zbrojný dôstojník v Zemianskych Kostolanoch. Neskôr za povstaleckého veliteľa topoľčianskej posádky určili stotníka Jána Malára,<sup>10</sup> ktorý síce v lete 1944 slúžil na MNO-Vojenskej správe evakuovanej v Trenčianskych Tepliciach, ale býval v Topoľčanoch a poznal pomery v miestnej posádke.

---

<sup>9</sup> B. Manica (1894 – 1980) bol bývalý čs. legionár v Rusku, do r. 1925 dôstojník čs. armády. V marci 1939 ho aktivovali do slovenskej armády. V októbri 1943 zo zdravotných dôvodov odišiel do výslužby. Z podnetu vojenského ústredia v lete 1944 ho opäť povolali do aktívnej služby.

<sup>10</sup> J. Malár (1908 – 1979) bol bratrancom generála Augusta Malára a podplukovníka jazdectva Jána Malára.

**Ťažisko vojenských príprav bolo na strednom Slovensku s koncepciou strategického trojuholníka Banská Bystrica – Brezno – Zvolen.** V Banskej Bystrici sa výrazne prejavovalo priame vedenie vojenského ústredia. Okruh spolupracovníkov sa rozširoval najmä o dôstojníkov VPV, CO a Brannej výchovy. Vojenskému ústrediu sa podriadil aj posádkový veliteľ podplukovník Jozef Tlach so svojou konšpiratívnou skupinkou Victoire. Veliteľ DOV v Banskej Bystrici major Oskár Lichner takisto dal svoju funkciu k dispozícii vojenskému ústrediu. V posádke Brezno bol za povstaleckého veliteľa určený oficiálny veliteľ posádky major Samuel Sekuris. Vo Zvolene bol v tej istej funkcii major Štefan Želinský. Vo výcvikovom tábore Oremov Laz prípravy povstania zabezpečoval major Alexander Korda.

Vojenské ústredie predpokladalo, že velitelia posádok určených na povstanie si vytvoria sieť spolupracovníkov a nadviažu styky s miestnym odbojom. Túto líniu nie všade pochopili a realizovali. Golian totiž nemal vždy dobrý odhad pri výbere veliteľov. Boli dôstojníci, ktorí sa osvedčili a zapísali do histórie SNP. Iní zasa sklamali. Veľa záležalo na spätosti medzi konšpiratívnym štábom – vojenským ústredím a odbojovými dôstojníkmi v posádkach. Výsostne dôležitý bol vývoj vzťahov a spolupráca medzi vojenským ústredím a politickými činiteľmi.

Letné mesiace júl – august 1944 boli rozhodujúcou etapou v prípravách povstania. Vojenské ústredie pevne zakotvilo prevažne v posádkach, ktoré podliehali VPV v Banskej Bystrici. Golian ako náčelník štábu VPV a spolu s ním ďalší dôstojníci nadviazovali a udržiavali konšpiratívne styky, ktoré sa dali vhodne kamuflovať. Golian si uvedomoval výnimočné postavenie štábného dôstojníka. V júli 1944 do Londýna hlásil: *„Moje oficielní funkce umožňuje mně práci ve vojenské organizaci tak, jako žádná jiná.“*<sup>11</sup> V skutočnosti toto optimistické hlásenie platilo len vo vzťahu k tzv. zápoľnej armáde, k posádkam, v ktorých sa nachádzali väčšinou náhradné jednotky. Pritom poľná armáda, 1. a 2. divízia, bola od mája – júna 1944 rozmiestnená na východnom Slovensku pod

---

<sup>11</sup> PREČAN, Vilém (ed.): *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1965, s. 237.

velením generála Augusta Malára. Práve Malárova armáda bola najslabším článkom vojenskej konšpirácie, hoci jej projekt povstania určoval kľúčový význam. Otvorené problémy okolo Malárovej armády sa ako červená niť tiahnu až do konca augusta 1944.

Goliana a ním vedené vojenské ústredie treba – pokiaľ išlo o prípravu – hodnotiť kriticky. Golian sa nedokázal presadiť najmä v styku so staršími a vyššími dôstojníkmi. Avšak jednostranná a zaujatá kritika v dielach oficiálnych historikov a publicistov, desastročia opakovaná v rôznych obmenách, bola znevažovaním Golianovho zástoja v povstaní. Napríklad Gustáv Husák napísal: „*Golian nemal osobné vlastnosti potrebné pre vojenského veliteľa a organizátora povstaleckej armády väčšieho formátu.*”<sup>12</sup> Kto však tieto vlastnosti mal? Citovaná charakteristika nápadne kontrastuje so súčasným preceňovaním významu partizánov, komunistickej strany a jej predstaviteľov. Ako obvinenie znie veta: „*Golian nevedel stmeliť okolo seba najrôznejšie skupiny dôstojníkov, ako sa z rôznych príčin (politických i osobných) v armáde vyvinuli, nevedel ich zjednotiť do jedného prúdu a podriaďiť svojmu veleniu, nevedel podchytiť antifašistické nálady medzi vojakmi a nižšími dôstojníkmi, oprieť sa o ne a tak do hĺbky rozčleniť ilegálnu organizáciu v armáde.*”<sup>13</sup> Takto formulované úlohy boli nad sily a možnosti Goliana a jeho spolupracovníkov.

**Husák a jeho epigóni teda kritizovali Goliana nešetným spôsobom, ktorý viedol k deformovanému výkladu povstania.** Pokúsím sa v tomto diele ukázať, kto v rezistencii oslaboval Golianovu autoritu, kto vedome konal za jeho chrbtom a kto ho staval pred hotovú vec. V záujme historickej pravdy treba nastaviť rovnako vysokú latku všetkým vedúcim organizátorom povstania – vojakom aj politikom.

S vojenským ústredím nadväzovali kontakty spravodajské skupiny, ktoré vyslali čs. vojenské orgány zo zahraničia. V noci z 9. na 10. júna 1944 bola v priestore Veľkých Uheriec parašutovaná trojčlenná skupina Manganese (František Bíroš, Drahomír Vaňura a Štefan Košina). Manganese najprv nadviazala spojenie so Šrobárovou skupinou

---

<sup>12</sup> HUSÁK, Gustáv. Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní. III. vydanie. Bratislava: Pravda, 1974, s. 235.

<sup>13</sup> Tamtiež, s. 236.

a potom aj s vojenským ústredím.<sup>14</sup> Pri zoskoku však prišla o vysielачky a svoje skutočné poslanie uplatnila až počas SNP a pri ústupe do hôr. Z východu, od čs. vojenskej misie v Moskve, prišli v noci z 26. na 27. júna 1944 tri dvojice spravodajcov. Dvojicu Čapliar – Kapinec čoskoro po zoskoku zatkli. Avšak parašutisti-spravodajcovia Karol Grүн, Štefan Kuchárek, Juraj Lakota a Anton Bukový bez väčších komplikácií zapustili korene na domácej pôde. Karol Grүн sa prostredníctvom príbuzného Štefana Vážneho, správcu kameňolomu pri Hornej Štubni, dostal do styku s vojenským ústredím.

Uvedení parašutisti-spravodajcovia prišli v čase, keď už vojenské ústredie udržovalo s čs. MNO v Londýne obojstranné rádiospojenie. Okolo tajných vysielачiek pôsobili zohraté a spoľahlivé kolektívy. Pri vysielачke Vít na Sliachi bol etablovaný kapitán Jaroslav Krátký-Zdena, styčný a spravodajský dôstojník z Londýna.<sup>15</sup> Preto príchod parašutistov-spravodajcov pozoruhodnejšie neovplyvnil výmenu informácií medzi domácim a zahraničným odbojom. Avšak ich pôsobenie súviselo s aktiváciou vojenského odboja. Manganese bola podriadená Krátkemu-Zdene. Parašutisti-spravodajcovia od Píku plnili podľa okolností svoje dlhodobé poslanie.

V súlade s vojenskými prípravami sa uskutočňovali viaceré hospodárske a finančné opatrenia. V tejto oblasti zohrali dôležitú úlohu Dr. Imrich Karvaš a Dr. Peter Zařko, hlavné postavy ekonomiky Slovenskej republiky.

Peter Zařko, uznávaný národohospodár, bol poslancom slovenského snemu, funkcionárom ev. cirkvi atď. Z hľadiska skúmanej témy nemožno nespomenúť jeho funkciu predsedu Ústredného združenia slovenského priemyslu v Bratislave. Vzhľadom na jeho predchádzajúce styky s činiteľmi odboja ho v januári 1944 kooptovali za člena ilegálnej SNR.

<sup>14</sup> Podrobnejšie o Manganese pozri JABLONICKÝ, Jozef: *Z ilegality do povstania*. Bratislava: EPOCHA, 1969, s. 280 – 283; LAVIČKA, Václav: *Stretnutie a spolupráca so skupinou Manganese*. In: KVETKŮ, Martin – LIČKO, Miroslav Ján (eds.): *Zborník úvah a osobných spomienok o Slovenskom národnom povstaní*. Toronto: Stála konferencia slovenských demokratických exulantov, 1976, s. 201 – 208.

<sup>15</sup> J. Krátký (1911 – 1945) prišiel z Turecka na Slovensko na sfašovaný pas v marci 1944. Hoci jeho činnosť nemožno hodnotiť jednoznačne kladne, treba na druhej strane pranierovať praktiky oficiálnej historiografie, ktorá ho hodnotí falošne a tendenčne. Napríklad Václav Král o ňom napísal: „Benešův agent, pracující dříve ve službách britské tajné služby“. Pozri KRÁL, Václav: *Osvobození Československa*. Praha: Academia, 1975, s. 81.